

Advies betreffende het beheer van hoogveenvegetaties te Hoogstraten

Nummer:	INBO.A.2012.103
Datum advisering:	28 augustus 2012
Auteurs:	Geert De Blust & Piet De Becker
Contact:	Lon Lommaert (lon.lommaert@inbo.be)
Kenmerk aanvraag:	e-mail op datum van 4 juli 2012
Geadresseerden:	Agentschap voor Natuur en Bos T.a.v. Kaat Bogaerts Provinciale dienst Antwerpen Lange Kievitstraat 111/113 bus 63 2018 Antwerpen kaat.bogaerts@lne.vlaanderen.be
Cc:	Agentschap voor Natuur en Bos Carl De Schepper (carl.deschepper@lne.vlaanderen.be)

AANLEIDING

Bij de opmaak van het Uitgebreid Bosbeheerplan Hoogstraten wordt een visie ontwikkeld rond de gewenste natuurdoelen binnen de perimeter van het plan. Binnen het plangebied bevindt zich een ven, het Koeven –ook wel Ringven genoemd– waarvan de vegetatie zich in de richting van hoogveen ontwikkeld heeft. Gezien het uitzonderlijke karakter van deze vegetatie, is het de betrachting om met het Uitgebreid Bosbeheerplan Hoogstraten de waarde van dit deelgebied blijvend te verzekeren.

VRAAGSTELLING

- Welke beheermaatregelen zijn gewenst om de hoogveenachtige vegetaties in stand te houden en, zo mogelijk, nog verder te ontwikkelen?

TOELICHTING

1 Beschrijving van het ven

Het Koeven ligt in Meerle (prov. Antwerpen), Groot Eisel, in een depressie in een klein duincomplex langs de Heerlese loop, een zijbeek van de Mark. Het is langgerekt van vorm, ongeveer 65m lang en 20 à 25m breed. Op een klein heideterreintje na, enkele tientallen m zuidoost van het ven, is het stuifduin zelf bedekt met gemengd bos waarin Zomereik en Grove den domineren. Over het algemeen komt de bebossing tot aan de rand van het ven. Enkel de noordflank van de depressie is nog gedeeltelijk open en vrij van hoog opgaande bomen. Aan de oostpunt van het ven vertrekt een gracht die in het noordoosten, aan de rand van het boscomplex, uitkomt in de Heerlese loop. Plaatselijk is de gracht diep in het duin uitgegraven. Voor zover we konden nagaan (recent plaatsbezoek op 12 juli 2012 en oudere waarnemingen) is de gracht niet watervoerend over haar gehele lengte. Zeker waar ze het zijpad van de centrale weg door het duin kruist, is ze gevuld met grond en begroeiing.

Anno 2012 is de successie in het Koeven zo ver gevorderd dat het nog nauwelijks open water bevat. De vegetatie bestaat uit min of meer aaneengesloten veenmosbulten die aan de rand van het ven relatief laag zijn en hoger worden naar het centrum toe. De lage bultjes en de zone ertussen worden vooral door *Sphagnum fallax* ('*S. recurvum*') gevormd. Overal groeit hier massaal kleine veenbes (*Vaccinium oxycoccos*). Daarnaast valt de hoge bedekking van ronde zonnedauw (*Drosera rotundifolia*) op. Een uiterst zeldzame soort die hier ook geregeld groeit, is eenarig wollegras (*Eriophorum vaginatum*). Verder wordt de vegetatie er gekenmerkt door veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) en witte snavelbies (*Rhynchospora alba*). Pijpenstro (*Molinia caerulea*) en gewone dophei (*Erica tetralix*) komen er sporadisch in voor. De hogere bulten meer naar het centrum, zijn voor een groot deel gevormd door *Sphagnum magellanicum*, *S. papillosum* en het eveneens in Vlaanderen uiterst zeldzame *S. rubellum*. Een ander karakteristiek mos hier is roodviltmos (*Aulacomnium palustre*). Kleine veenbes blijft dominant aanwezig in deze zone, maar gewone dophei en pijpenstro nemen in bedekking toe. Hier en daar groeien laag blijvende berken en grove dennen. Aan de rand van het ven komt plaatselijk meer pijpenstro voor en is hier en daar een pol pitrus (*Juncus effusus*) aanwezig. Verder zijn enkele vlekken Haarmos (*Polytrichum* sp.) opvallend. De hoeveelheid is echter nergens van die aard dat het op een belangrijke verstoring zou wijzen.

Het gehele ven is dus gevuld met een veenpakket van ongekende dikte met daarop een verlandingsvegetatie met hoogveenkarakter (de 'Associatie van gewone dophei en veenmos', *Erico-Sphagnetum magellanicum*). Dit is een uiterst zeldzaam ecosysteem dat

overeenkomt met de bulten van levend hoogveen dat vrijwel geïsoleerd is van mineraal grondwater en nagenoeg uitsluitend gevoed wordt door neerslagwater of zeer lokaal en dus jong, toestromend grondwater. Wanneer de waterhuishouding niet verandert en er vanuit de omgeving geen extra nutriënten aangevoerd worden, is dit een zeer stabiel ecosysteem waarin in de tijd nauwelijks verandering optreedt. Zeker wanneer het veenpakket dik is blijven bomen of struiken, die niet met hun wortels tot in de minerale ondergrond geraken, laag en zullen de vegetatie niet domineren. Op voldoende natte plekken blijft het veenmos wel doorgroeien. In natte slenken kunnen ze daardoor hoger dan de naastliggende, oudere en drogere bulten uitgroeien. Die laatste kunnen dan op hun beurt natter worden, waardoor Gewone dophei er terug in bedekking afneemt. Op deze wijze kan het vegetatiepatroon van het ven intern veranderen.

In 1974 werd het Koeven (Ringven) voor het eerst beschreven (excursienota's Geert De Blust). De vegetatie was toen nagenoeg gelijk aan de huidige situatie; enkel de zuid- en zuidooststrand leken toen natter dan nu het geval is. Veenmostapipen stonden er onder water (3 – 5cm) en er was enkel zeer lage bultvorming in deze randzone. Ook in 1982 is dit nog het geval (excursienota's Geert De Blust). Kleine veenbes was in deze periode even abundant aanwezig als tegenwoordig met bedekkingen tot 75% in de slenken en op de jong ontwikkelende bulten. Eenarig wollegras vormde toen plaatselijk dichtere begroeiingen. We noteerden in 1982 bv. tussen 75% en 40% bedekking (op 4m²) door eenarig wollegras in het oosten van het ven. Tegenwoordig lijkt de soort nergens meer dan 10% te bedekken. Dit betekent volgens ons nog niet dat de soort effectief achteruit gaat. In 1974 vonden we immers ook nergens een bedekking van meer dan 25%.

Het vegetatiepatroon van het Koeven in de jaren zeventig en tachtig van vorige eeuw, met een, weliswaar niet volledig continue, randzone met minder ontwikkelde bulten en meer open water dan in het centrale deel, ligt aan de oorsprong van de benaming 'Ringven'. Het verwijst naar het fenomeen waarbij de successie in een veenmosven met open water ongehinderd doorgaat in het centrum, maar vertraagd wordt door periodiek drogere omstandigheden in de oeverzone. Centraal ontwikkelt zich dus een veenmoseiland dat mee drijft met de schommelende waterstand, terwijl het veenmos op de ondiepe oever tijdelijk kan uitdrogen en de successie er kan stagneren.

2 De randen en flanken van de depressie

Zoals hiervoor gezegd, is het overgrote deel van de randen van de depressie bedekt met bos. De bomen en struiken staan tot vlak bij de venrand. Aan de noord- en noordwestkant staat het opgaande bos verder van het ven. Daar is het een dichte berkenbegroeiing met bulten van Pijpenstro in de depressie zelf (noordwestelijk deel) en een duinflank gedomineerd door grassen (noordelijk deel) die tot aan het ven komen. In de zeventiger en tachtiger jaren van vorige eeuw was de duinflank op die plaats schaars begroeid met struikhei en was er nog veel open zand met o.a. heidespurie en korstmossen. Nu wordt de kruidlaag er voor een groot deel ingenomen door bochtige smele.

De bosrand langs het noorden heeft een sterke schaduwwerking op de venrand en zorgt er voor veel bladval. De aanwezigheid van de haarmossen en van pitrus zijn hier mogelijk door te verklaren.

3 Huidige toestand, bedreigingen en potenties

De hoogveenachtige verlandingsvegetatie van het Koeven bevindt zich in een goede staat. Er zijn geen aanwijzingen dat er zich ecologische ontwikkelingen voordoen die bedreigend zijn voor het bijzondere karakter van dit ecosysteem of voor de uiterst zeldzame soorten die er voorkomen. Wanneer de waterhuishouding niet verandert en het

ven niet verstoord wordt door overmatige betreding, vergraving of een of andere vorm van vervuiling, dan kan het ven in principe nog decennia in zijn huidige toestand blijven bestaan.

Schaduwwerking en overmatige bladinvall zouden op kortere termijn lokaal tot een verandering kunnen leiden met mogelijk uitbreiding van pitrus of snavelzegge (*Carex rostrata*). Een andere toevallige gebeurtenis met mogelijke negatieve gevolgen zou kunnen zijn dat er bij storm vanuit de zuidrand hoge bomen in het ven vallen. Het is niet ondenkbaar dat de venbodem hierdoor plaatselijk erg verstoord wordt, dat de begroeiing van het centrale deel zich meer in de minerale bodem kan verankeren en dat daardoor soorten als pitrus en pijpenstro sneller kunnen uitbreiden. Anderzijds zou zo ook opnieuw plaatselijk open water kunnen ontstaan waardoor er opnieuw mogelijkheden komen voor de vroege stadia uit de vegetatiesuccessie. Het bijzondere karakter van het Koeven verantwoordt dat er geen risico's genomen worden en dat het daarom aangewezen is verstoring vanuit de rand tot een minimum te beperken. Rondom het ven kunnen daarom best bomen en struiken die dicht bij het ven staan verwijderd worden.

Zoals gezegd, is het cruciaal dat de waterhuishouding van het ven ongestoord blijft. Onder die omstandigheden volgen de verticale peilschommelingen het neerslag-verdampingspatroon, mogelijk getemperd door enige toestroming van grondwater vanuit de omringende duinen. Extra water (ook van goede kwaliteit) toevoeren of, bij hoge standen, water afvoeren moet steeds vermeden worden. De decennialange ontwikkeling die het ven gekend heeft en de waargenomen quasi onveranderde vegetaties gedurende de laatste 35 jaar, geven voldoende aan dat de natuurlijke fluctuaties in neerslag en verdamping niet van die aard zijn dat ze tot onomkeerbare verschuivingen in de begroeiing leiden. Met andere woorden, het huidige ecosysteem, en dan vooral het veenpakket met zijn steeds aangroeiende veenmosvegetatie, hebben voldoende buffercapaciteit om de fluctuaties op te vangen.

Het feit dat er een gracht vertrekt vanuit het ven maakt het ven echter kwetsbaar. Op dit ogenblik is de gracht niet onderhouden en voert ze geen water af of aan. Maar dit is geen garantie voor de toekomst. Ook zonder dat men een rechtstreekse beïnvloeding van de waterstand van het ven op het oog heeft, zou men immers ook om andere redenen de gracht opnieuw kunnen openmaken; bijvoorbeeld om eventueel de bereikbaarheid van de naastgelegen bosweg te verbeteren, om de waterstand in een bosperceel te verlagen of om juist water vanuit de Heerlese loop in het gebied te leiden om o.a. afgegraven duingronden productiever te maken. Met dit laatste kunnen er nutriëntrijk beekwater en diaspora vanuit de beek in het ven terecht komen met alle gevolgen van dien (uitbreiding pitrus, vestiging van reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera*), afsterven van soorten van voedselarm milieu, e.d.).

De kennis van de waterhuishouding van het Koeven en het duincomplex waarin het ligt in relatie tot de ruime omgeving (beekdalen van Heerlese loop en Mark), is momenteel nog onvoldoende om met zekerheid de hydrologische relaties tussen alle deelgebieden te beschrijven en zo de kwetsbaarheden en afhankelijkheden volledig te begrijpen. Het is daarom aangewezen dat de waterhuishouding in de toekomst opgevolgd zou worden. Dit kan door enkele eenvoudige waterstandsbuizen (piëzometers) te plaatsen met automatische waterpeillezers.

Er zijn niet direct mogelijkheden, maar ook geen redenen, om de ecologische kwaliteiten van het ven te verhogen. De huidige toestand lijkt ons nagenoeg natuurlijk; bestendigen van de trage successie en dynamiek zijn de hoofdzaak. Zoals gezegd, moeten daarvoor geen speciale maatregelen genomen worden. De noordelijke flank van de depressie kan wel verbeterd worden. Daar zou in het noordoosten het open zand met pioniers en de droge heide terug hersteld kunnen worden, met aan de voet van de flank een overgang naar natte heide en het ven. Een zone natte heide met gewone dophei en pijpenstro kan

ook terug ontwikkeld worden langs de noordelijke venrand door er de dichte berkenopslag te verwijderen.

4 Maatregelen in het Uitgebreid Bosbeheerplan Hoogstraten t.b.v. het Koeven

Om de bijzondere kwaliteiten van het Koeven voor de toekomst te bewaren en de doelen m.b.t. het Koeven die we hiervoor geformuleerd hebben, te realiseren, zouden best een aantal gerichte maatregelen in het Uitgebreid Bosbeheerplan Hoogstraten opgenomen worden.

- Algemeen uitgangspunt is dat het Koeven in zijn huidige toestand bewaard wordt en dat er dus geen ingrijpende maatregelen uitgevoerd worden in het veen en de veenvormende vegetaties. Er wordt m.a.w. geen actief onderhoudsbeheer uitgevoerd.
- Niet wijzigen op een of andere manier van de waterhuishouding van het Koeven en bij uitbreiding van het duincomplex waarvan het deel uitmaakt.
- Garanderen dat de gracht tussen Koeven en Heerlese loop geen water afvoert vanuit het Koeven of water toevoert vanuit de Heerlese loop. Het best kan de gracht tussen het ven en de kruising met de dwarsweg geleidelijk aan minder diep gemaakt worden door ze gedeeltelijk op te vullen of op een spontane manier te laten dichtgroeien. Als men de gracht wil opvullen, dan doet men dat gefaseerd over jaren zodat de watertafel in het ven –als ze al reageert– niet plots gevoelig stijgt. Steeds moet erop gelet worden dat de zeldzame koningsvaren (*Osmunda regalis*) waarvan een grote groep langs de gracht voorkomt, niet verstoord wordt.
- Plaatsen van een waterstandsbuis met automatische peillezer in of nabij het ven en bij de gracht naar de Heerlese loop om de waterpeilschommelingen te kunnen opvolgen. We stellen voor dat de keuze van de locaties en de plaatsing door het INBO gebeuren. Daardoor kunnen we garanderen dat ze de meest relevante informatie opleveren voor het volgen en begrijpen van de waterhuishouding van het ven in relatie tot de wijdere omgeving. INBO kan instaan voor de opvolging en de verwerking van de gegevens.
- Aanduiden van het Koeven als zone die niet betreden mag worden, tenzij voor occasionele waarnemingen of voor opmetingen.
- De vegetatie of het veen niet uitgraven of verwijderen om er bv. een drinkplaats voor dieren te maken.
- Wanneer de successie ver gevorderd is, kunnen desnoods, om pioniersvegetaties opnieuw kansen te geven, zeer oppervlakkig (grootteorde van centimeters) veenmos en hogere planten in de randzone van het ven plaatselijk verwijderd worden. Het mag maar om enkele m² gaan en moet steeds duidelijk verantwoord worden met een projectplan (doel, verwachtingen, aanpak). Deze ingrepen zijn enkel in de randzone toegestaan.
- Wanneer blijkt dat om een of andere reden bomen in het centrum van het ven sterk beginnen uitbreiden en hoog uitgroeien, dan is het aangewezen deze te kappen. Stronken en wortels worden niet uitgegraven of uitgetrokken, maar laat men in het veen afsterven. Deze maatregel is enkel aangewezen wanneer er tekenen zijn dat door de boomgroei het veenpakket zou verankerd worden. Het opvolgen van de waterpeilen met de waterstandsbuizen moet hier mee uitsluitel over geven.

- In de loop van de jaren geleidelijk verwijderen van de bomen en struiken die dicht bij de venrand groeien. Aan de zuidkant, ter hoogte van de weg door het gebied, wordt een smalle bosgordel behouden. Bij het verwijderen van bomen en struiken wordt het ven niet betreden en wordt erop gelet dat bomen niet in het ven vallen.
- Verwijderen van de dichte boomopslag in het noordwesten van de vendepressie. Er wordt voor gezorgd dat dit met zo weinig mogelijk bodembeschadiging gebeurt. Daarom wordt er niet met machines gewerkt.
- Verwijderen van boom- en struikopslag op de noordoostelijke rand van de depressie en oppervlakkig plaggen van de flank tot aan de venrand. Plagdiepte in de orde van centimeters, afhankelijk van de dikte van de organische laag op het duinzand. Het plagmateriaal afvoeren of lokaal stockeren (rand van het bos). Om landschappelijke redenen of omwille van de jacht kunnen enkele bomen gespaard worden.
- Wanneer noodzakelijk, de eerste jaren na het plaggen kiemplanten en jonge exemplaren van opschietende bomen en struiken (vnl. berken en dennen) verwijderen, zonder de rest van de vegetatie sterk te verstoren.

De begroeiing van het Koeven is gekend; de waterhuishouding is dat veel minder. Omdat de waterhuishouding zo bepalend is voor het functioneren van het ven en omdat het Koeven ecologische omstandigheden vertegenwoordigt die haast niet meer bestudeerd kunnen worden in Vlaanderen, is het gebied ook om wetenschappelijke redenen van bijzonder belang. Het is daarom wenselijk dat in het Bijzonder Bosbeheerplan Hoogstraten ook opgenomen wordt dat er in het Koeven beperkte, maar gerichte hydrologische opmetingen gedaan kunnen worden. De gegevens van het Koeven, gecombineerd met metingen uit andere gebieden, kunnen het INBO zo in staat stellen om meer inzicht te krijgen in de manier waarop dit type vennen functioneert, waardoor we onze advisering voor het beheer van vennen elders, verder kunnen optimaliseren.

CONCLUSIE

Het Koeven / Ringven te Meerle is uniek in Vlaanderen. Behoud in zijn optimale vorm, wat waarschijnlijk grotendeels overeenkomt met de huidige situatie, is daarom meer dan te verantwoorden. Het Uitgebreid Bosbeheerplan Hoogstraten kan hierin een zeer belangrijke rol spelen. In dit beheerplan worden immers de doelen en bijhorende maatregelen voor het gebied vastgesteld.